

Samo Kutoš*Umetnost vztrajanja***Uroš Zupan: SVETLOBA ZNOTRAJ POMARANČE**

LUD Literatura, Ljubljana 1996 (Zbirka Novi pristopi)

V prvi esejistični knjigi Uroša Zupana so zbrani eseji, napisani in natisnjeni v letih od 1993 do 1995 ob najrazličnejših priložnostih, in ki obravnavajo najrazličnejše teme, od slikarstva do literature in zlasti Zupanovega osrednjega zanimanja, poezije. Zato je na prvi pogled težko najti, kaj družijo eseje, zbrane v sicer tanki knjižici, o Šalamunovi in Ashberyjevi poeziji, slikarstvu Metke Krašovec in Aleksija Kobala, Tateovi pesmi o opici, ki piše pesmi, in Zajčevi o Machu Picchu, esej o privajanju na življenje v Ljubljani itn. itn. – to vse pa je podkrepljeno s številnimi povsem konkretnimi avtobiografskimi epizodami in podrobnostmi. Velika "konkretnost" esejev in to, da je marsikateri "priložnostne" narave (na primer namenjen slikarski razstavi), na prvi pogled ustvarjata vtis "razdrobljenosti" knjige. Zupan brez dvoma ni pisec strnjenih, "abstraktnih" razmišljanj, ki bi sistematično (deduktivno ali induktivno) obravnavala kako temo; njegov esejistični eros, če naj tako rečem, ne stopa z velikimi in odločnimi koraki, ampak se premika previdno, skače z enega oporišča na drugo, razmišlja asociativno (to pa je značilno že za esejistično ustvarjanje velikega Zupanovega vzornika Czesława Miłosza), vedno "subjektivno", brez pretenzije po objektivni, "znanstveni" (ali "filozofski") notranji sklenjenosti in utemeljenosti. Je mogoče v takem tekstu najti *fil rouge*?

Mislim, da je. Namig v tej smeri lahko najdemo v prvem eseju *Svetloba znotraj pomaranče I*. Proti koncu tega eseja o Šalamunovi Ambri Zupan omenja spoznanje Octavia Paza, "da je zgodovina moderne poezije zgodovina pretiravanja. Vsi njeni veliki protagonisti so se, potem ko so narisali kratek in skrivnosten znak, razbili na čereh." Kot lahko razberemo iz besedila, ki omenja judovsko mistiko, hinduizem, pa tudi alpiniste in potapljače, je ta znak znak tega, kar išče Zupan, torej tega, kar ga "neustavljivo privlači in daje smisel njegovemu življenju", "Enega", "Velikega teksta". Ali je pogled v to "Eno" nekakšno "mistično" izkustvo ali ne, je seveda posebno vprašanje, vsekakor pa se lahko strinjamo z Zupanom, ko pravi, da je tak pogled nevaren, celo smrtno nevaren. "Smrt" pomeni ne samo telesno smrt, ampak tudi duhovni propad: Zupan nekje omenja Ezro Pounda, ki je slavil Mussolinija, dodali pa bi lahko še koga, na primer Rimbauda (v prvenec *Sutre* mu je Zupan posvetil pesem), ki je potem, ko je izdal pesniško zbirko, postal trgovec s sužnji. Za pesnika je torej riziko velik: v posebno srečnem trenutku lahko doživi takšno ali drugačno "iluminacijo", vendar ga ta lahko stane (dobesedno ali metaforično) glavo.

Tako preprosto zastavljene opozicije Zupan ne sprejema: "Zdi se mi, da ni težko narisati kratkega in skrivnostnega znamenja in se potem razbiti na čereh, da ni umetnost v tem. Umetnost je popolnoma na drugem koncu. Umetnost je v trajanju. V tem, kako prenašati poraze, kako prenašati izgubo jezika, kako se kosati z življenjem." Mislim, da je ta citat zelo pomemben za razumevanje ne le esejev v *Svetlobi znotraj pomaranče*, ampak morda za razumevanje celotnega dela pesnika, ki je začel svoj prvenec *Sutre* (1991) s skoraj "naturalistično-ekspresionističnim" *Posvetilom rodnemu kraju*, nato prešel skozi "vmesno fazo" *Reke* (1993), dokler ni v *Odpiranju delte* (1995) njegova poezija postala skoraj izključno refleksivna, miselna, "metafizična". Seveda je ta lok, ki je bil tu zarisan, zelo zasilen in nikakor nima pretenzije po absolutni literarnovedni veljavnosti: z obema koncema tega loka sem le hotel pokazati na oba pola še ene opozicije, ki jo omenja Zupan v svoji knjigi, namreč opozicijo med "profanim" in "svetim" (seveda ne ali ne samo v religioznem smislu – "sveto" je pač sinonim za presežno, transcendentno, celostno, v nasprotju s "profanim", torej razdrobljenim, pritlehnim, necelim). Ustaljeno, romantično pojmovanje postavlja pesnika povsem v območje "svetega": pesnik kot heglovska lepa duša, ki ne more

niti noče preseči razkola z banalno vsakdanjostjo in njej pripadajočimi "plitkimi" ljudmi. Pesnik, ki je morda za zunanji svet *loser* (to naj bi bil po Zupanu "človek" France Prešeren), vendar je to povsem nepomembno v primerjavi z veličino njegovega dela ("pesnik" Prešeren). Prav v prvem eseju v *Svetlobi znotraj pomaranče* pa Zupan pravi, da pri Šalamunu najbolj ceni to, da pri njem sveto in profano nekako hodita z roko v roki; da torej sveto ni nekaj, kar povsem izniči profano, ampak morda lahko "vzvratno" oplemeniti profano v smislu, da lahko pesnik kot človek, obdarjen s posebno občutljivostjo, zazna tiste detajle v tej "profanosti", ki nosijo njen smisel in so torej (imanentna) vez s "svetostjo".

Prav v posebni Zupanovi občutljivosti za zaznavanje in zapisovanje detajlov, ki kažejo povezavo med obema poloma, je po mojem mnenju največja vrednost te zbirke. Gotovo, poznavalcu slikarstva se bo zdelo zanimivejše Zupanovo razmišljanje o Kobalu ali Metki Krašovec, ljubitelju poezije pa opis njegovega odnosa do Zajca ali Miloša Đurđevića. Vse to so brez dvoma pomembne teme. Vendar mislim, da ima *Svetloba znotraj pomaranče* svoj posebni zupanovski čar po eni strani v odkrivanju določujočega, skoraj usodnega pomena nekaterih ulic, stanovanj in občutij v Ljubljani (*Mere duše*); ali v navdušenju nad (avto)ironično pesmijo Jamesa Tatea, ki skoraj "blasfemično" primerja pesnika z opico, ki so jo postavili pred pisalni stroj (*Zasledovanje pesmi*). V takih esejih ali odlomkih namreč vidim osebno pričevanje pesnika, ki se v svoji poeziji giblje po vedno bolj "metafizičnih" pokrajinah: te pokrajine pa niso naseljene le z rilkejevskimi angeli in blakeovskimi pošastmi, vodnik po njih pa ni le kabala, ampak sestavljajo njihovo topografijo tudi Tržaška cesta, trboveljski dimniki in skladbe Tomaža Pengova.

Poudarjanje tendence k nenehnemu prehajanju razkola med obema poloma se mi zdi pomembno zato, ker po mojem mnenju ni značilna le za eseje, ampak jo je čutiti, bolj ali manj prikrito, tudi v Zupanovi poeziji, pogosto prek navezave stika s sočlovekom. Naj omenim le pesmi, ki sta med Zupanovimi najboj avtobiografskimi: pesem o *Nataši* (*Odpiranje delte*), ki edina pozna "konstelacijo zvezd, element in roko, ki bo izdolbla / črke v kamen, samo ti, ki meriš / moj najvišji let in moj najnižji padec." Druga pesem je *Psalm – magnolije v aprilskem svetu* iz *Suter*, brez dvoma ena najlepših Zupanovih pesmi, ki govori o (ne)možnosti vzpostavitve stika

z očetom (s presunljivimi verzi "midva se srečujeva leta, kot se srečujejo vlaki, / na točno določenih mestih, ob točno določenih urah, / jekleno hladni, s pokom hitrosti, / z živim tovorom v svoji notranjosti."), ki ne razume "preveč nestabilnega in neulovljivega" sveta, v katerem se giblje njegov sin pesnik, ki pa se morda tudi njemu razpre v redkih trenutkih, "ki se nam odpirajo, kot tiste magnolije / v mojih sanjah, magnolije, ki se odpirajo v aprilski sneg."

Prav s tega stališča je morda najdragocenejši esej v knjigi *Njeno življenje*, daljni odmev Poejeve *Umetnosti pesništva*. K nastanku pesmi *Križanje* tako prispevajo reminiscence iz gnostikov, Blakea, kabale (ena izmed zvezd stalnic Zupanovega sveta), Celana, Bennovega esaja *Problemi lirike*, pa tudi skoraj mimogrede izrečena pripomba iz ust prijatelja in pesnika Aleša Štegra in zanosen "občutek sedeti v temi avtomobila, brez možnosti, da bi lahko napisano prebral, brez možnosti, da bi šel znova v svojo sled, na začetek pesmi". Če naj uporabimo že zelo zguljene fraze, lahko rečemo, da Zupanove "velike zgodbe" nastajajo prav na podlagi tistih redkih "malih" zgodb, ki jih tu pa tam po sreči ali milosti zazna pesnikov čustveni in intelektualni aparat. Čakanju na take trenutke se reče vztrajanje. Sad tega vztrajanja pa je (nova) pesem.